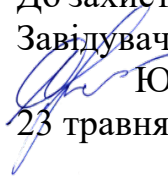

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА КУЛЬТУРОЛОГІЇ**

До захисту допустити:
Завідувач кафедри
 Юлія САБАДАШ
23 травня 2025 р.

**«ВІЙНА У МИСТЕЦТВІ: СТІННИЙ ЖИВОПИС, СТВОРЕНИЙ ПІД
ЧАС ВІЙНИ»**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Культурологія»
Узунової Надії Іванівни

Науковий керівник:
Хороненко О. О.,
Доцент кафедри культурології,
Кандидат історичних наук

Рецензент:
Холодинська С.М.
доцент, доктор культурології
ДВНЗ
«Приазовський державний технічний університет»

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою 100 А (відмінно)
Секретар ЕК Хороненко О.О.
«05» червня 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СТІННИЙ ЖИВОПИС ЯК ФОРМА СУЧАСНОГО ВІЗУАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА: ПОНЯТТЯ, РОЗВИТОК ТА КЛАСИФІКАЦІЯ МУРАЛІВ....	7
1.1. Стінний живопис: межі понять мурал, графіті, стріт-арт і стінопис.....	7
1.2. Історія розвитку муралів в Україні: від витоків до сучасності.....	10
1.3. Різновиди муралів: тематичні, жанрові та технічні характеристики.....	14
Висновки до розділу 1.....	16
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТІННОГО ЖИВОПИСУ, СТВОРЕНОГО ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ.....	17
2.1. Особливості стінного живопису України воєнного часу.....	17
2.2. Класифікація стінописів, створених під час повномасштабної війни, за сюжетно-тематичним спрямуванням.....	23
2.3. Географія воєнного стінопису України.....	30
Висновки до розділу 2.....	34
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ІНТЕГРАЦІЇ СТІНОПИСІВ У СУЧАСНИЙ КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР.....	35
3.1. Інтернет-засоби збереження та популяризації стінописів.....	35
3.2. Екскурсійний і просвітницький потенціал стінописів сьогодення.....	41
Висновки до розділу 3.....	45
ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	49
ДОДАТКИ.....	54

ВСТУП

Актуальність дослідження. У кризові часи, коли вербальні форми вираження думок та емоцій часто виявляються недостатніми, саме візуальне мистецтво – зокрема стінопис – набуває особливого значення як засіб вираження переживань, фіксації досвіду і колективної пам'яті.

Коли суспільству бракує слів, починають «говорити» стіни – через образи, символи, алюзії та художні метафори. Стінний живопис воєнного часу є не лише естетичною практикою, а й формою суспільної комунікації, терапії, способом вираження супротиву, збереження національної ідентичності й засобом документування історичних подій.

У контексті повномасштабної війни в Україні дослідження стінопису набуває особливої актуальності. Їх збереження та документування, класифікація та популяризація є важливими як для культури, так і для громадської свідомості.

Сучасні українські мурали фіксують події війни, виявляють настрої населення країни, сприяють формуванню національної єдності. Вони стають відкритим простором для візуального діалогу, що охоплює не лише локальні громади, а й міжнародну спільноту.

Це явище потребує фахового осмислення і вивчення, оскільки виконує важливу функцію не тільки в мистецькому, а й у соціокультурному, психологічному та політичному вимірах. Однак комплексного дослідження муралів, створених саме під час повномасштабної війни, недостатньо. Саме тому дана робота спрямована на вивчення специфіки, змістових акцентів та ролі стінописів як унікального феномену сучасного українського візуального мистецтва воєнного часу.

Об'єкт дослідження – стінний живопис України як форма візуального мистецтва.

Предмет дослідження – мурали створені в Україні під час повномасштабної війни, їх тематичні та художні особливості, способи популяризації та збереження.

Мета дослідження: дослідити феномен стінного живопису, створеного під час повномасштабної війни в Україні, визначити його художні, соціальні та комунікативні особливості, а також з'ясувати шляхи його збереження й інтеграції у культурне середовище.

Для досягнення мети було поставлено наступні **завдання**:

- 1) Визначити поняття «мурал», «графіті», «вуличне мистецтво», «стінопис» і розмежувати їх значення;
- 2) Проаналізувати історичний розвиток муралу як явища в Україні;
- 3) Описати класифікацію муралів за тематичними, жанровими та технічними ознаками;
- 4) Виокремити особливості муралів, створених під час повномасштабної війни;
- 5) Класифікувати воєнний стінопис за сюжетно-тематичним спрямуванням.
- 6) Дослідити і унаочнити географію поширення воєнних муралів в Україні.
- 7) Розглянути онлайн-інструменти, що сприяють збереженню та популяризації стінописів.
- 8) Проаналізувати екскурсійний і просвітницький потенціал муралів у сучасному суспільстві.

Джерельна база дослідження. У дослідженні використано широкий спектр джерел:

- наукова література з культурології, мистецтвознавства, урбаністики;
- статті українських та зарубіжних дослідників, присвячені стріт-арту та війні в мистецтві;

Так, внесок у розкриття проблеми, зокрема вивчення муралу як форми вуличного мистецтва, його функцій, зробили українські дослідники С. Думасенко, О. Івановська, І. Каніщева, В. Поднос, І. Татарова.

Слід виокремити праці Івановської О., яка ототожнила сучасні мурали із традиційним народним хатнім розписом. Згадаємо роботу Ю. Шкляєвої та Н. Гудкової, яка присвячена графіті (насамперед патріотичної тематики), створеним в умовах воєнного стану.

- фото- і відеоматеріали муралів воєнного часу;
- інтерактивні мапи стінописів;
- інтерв'ю з митцями, дослідниками вуличного мистецтва;
- публікації в українських медіа, соціальних мережах та тематичних блогах і платформах («Мистецтво Перемоги», Street Art Cities).

Методологічну основу дослідження становить комплекс взаємопов'язаних загальнонаукових і спеціальних методів, що забезпечують всебічне вивчення специфіки стінного живопису в період воєнного часу.

У роботі застосовано такі методи: *термінологічний аналіз* – для розмежування і тлумачення ключових понять вуличного мистецтва; *історико-культурний метод* – для вивчення розвитку стінного живопису в Україні; *візуальний аналіз* – для дослідження художніх особливостей муралів; *картографування* – для визначення географії поширення муралів в Україні; *типологічний метод* – для класифікації муралів за сюжетами й темами; *контент-аналіз* – при вивченні онлайн-ресурсів і такі емпіричні методи, як опис та суцільна вибірка.

Практичні результати дослідження: положення і висновки дають можливість краще зрозуміти особливості розвитку вуличного живопису через призму проблематики війни, яка на ній відображається. Результати бакалаврської роботи можуть мати практичне застосування і служити основою для розробки нових програм та доповнення вже наявних. Дослідницькі результати також можуть бути використані в освітній, культурно-просвітницькій діяльності. Матеріали роботи доцільно впроваджувати у

навчальні курси з історії мистецтва, культурології та історії України. Висновки можуть слугувати підґрунтям для створення інтерактивних мап та цифрових архівів муралів. Робота також має потенціал для використання в діяльності культурних інституцій і громадських ініціатив, що займаються збереженням і популяризацією мистецтва воєнного часу.

Апробація результатів дослідження, що відображають основні положення курсової роботи, були проведені у формі доповідей на різних науково-практичних конференціях: *міжнародних*: «Світовий культурний простір крізь призму сучасних глобалізаційних пандемічних викликів та війни» (Рівне, 17.09.2022 р.); «Феномен культури постглобалізму» (Київ, 22.11.2022 р.); *всеукраїнських*: «Актуальні проблеми мистецької освіти в системі вищої освіти» (Херсон, 25.04.2025 р.).

РОЗДІЛ 1. СТІННИЙ ЖИВОПИС ЯК ФОРМА СУЧАСНОГО ВІЗУАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА: ПОНЯТТЯ, РОЗВИТОК ТА КЛАСИФІКАЦІЯ МУРАЛІВ

1.4. Стінний живопис: межі понять мурал, графіті, стріт-арт і стінопис

Сучасне мистецтво являє собою постійний експеримент, в якому естетизація навколишнього світу, пошуки інноваційної художньої мови та вплив процесів глобалізації стали основою для появи нових напрямів, форм і практик у мистецтві.

Вуличне мистецтво вважається одним із феноменів художньої культури кінця XX – початку XXI століття. Сьогодні важко уявити архітектуру великих міст без настінних розписів – графіті та муралів, які стали невіддільною частиною сучасної вуличної культури.

У науковій літературі існує кілька підходів до розмежування понять «мурал», «графіті» та «стріт-арт».

Стріт-арт (вуличне мистецтво) – це форма мистецтва, яка виникла на вулицях та інших громадських місцях, які доступні для всіх. Вона може охоплювати такі види мистецтва як графіті, мурали, наклейки, постери та інше. Ця форма мистецтва нерідко використовується для вираження соціальних, політичних або культурних повідомлень, а також для прикрашання та трансформації публічних просторів.

Графіті – це форма вуличного мистецтва, яка часто містить написи, зображення або орнамент, нанесені на стіни або інші поверхні в публічних місцях.

Зазвичай графіті мають вигляд слоганів, висловів відомих людей, політичних гасел, текстів пісень, віршів або ж просто передають думки автора. Однак, як і в інших країнах світу, так і в Україні не обійшлося без грубих

висловлювань, неоднозначних та подекуди некоректних зображень. Безумовно, такі факти відштовхують більшість людей від сприйняття графіті як позитивного явища.

Характерним елементом графіті є анонімність автора. Унаслідок переважно несанкціонованого створення зображень, художники традиційно працюють під псевдонімами.

Графіті, на думку деяких дослідників, є частиною міського досвіду молоді та молодіжних субкультур, які використовують доступний міський простір для реалізації себе, своїх прагнень. Стріт-арт – значно ширший вид мистецтва, спрямований на комунікацію з максимально великою аудиторією, набагато символічніший та фігуративніший [30, с. 9].

Мурал (від лат. *murus* – «стіна») – це велике настінне зображення, що створюється безпосередньо на зовнішній поверхні стіни будівлі. Він є продуктом вуличного мистецтва, що органічно розвинувся із техніки графіті, і за короткий час утвердився як незалежний і самостійний вид мистецтва. Масштабні композиції несуть в собі певну ідею або ілюструють обрану митцем історію, мають естетичну цінність та значущість.

Цей вид мистецтва поєднує елементи фрески, наскельного малюнка та класичного живопису, поєднуючи їх із сучасними тенденціями, гострими темами та максимально різноманітними композиційними рішеннями.

Однією з ключових відмінностей муралу від графіті є обов'язкова наявність у ньому сюжетної композиції.

Досить важливим та, певно, одним з головних аспектів, що відрізняє мурал від графіті, є легальність цього напрямку мистецтва. Кожен мурал створюється за попередньої згоди між владою міста або організацією, за ініціативи якої заплановано створення муралу, та художником. Зазвичай автор залишає свій підпис на роботах, використовуючи власне ім'я або псевдонім, добре впізнаваний у мистецьких колах.

Часто сайти новин та користувачі соцмереж послуговуються словами «мурал» та «стінопис», сприймаючи й використовуючи їх як синоніми. Проте

існує ряд аспектів, які вартує попередньо знати для вживання більш коректного варіанту залежно від ситуації та контексту.

Стінопис є загальним терміном, що охоплює різні форми мистецтва, виконані на стінах, такі як фрески, мозаїки, темперні розписи та інше.

Це давнє мистецьке явище, яке має глибоке історичне коріння і знаходиться на перетині культурних, релігійних та соціальних впливів. Іноді стінопис називають монументальним живописом, який пов'язаний з архітектурою та має значний розмір, самостійний і важливий образний зміст і важливе суспільне значення. Його можна знайти як в інтер'єрі, так і в екстер'єрі будівель, прикрашаючи стіни, стелі, підлогу та інші архітектурні елементи [30, с. 6].

Одним із прикладів монументального живопису є такі техніки, як фрески, сграфіто, вітражі, енкавстика, мозаїки та інші види розписів, що прикрашають будівлі стародавніх палаців, храмів, архітектурних пам'яток і навіть сучасних споруд.

Таким чином, монументальний живопис зазнає змін під впливом сучасних тенденцій, які формуються новими соціокультурними вимогами та особливостями архітектури інтер'єрів. Стінопис, який бере свій початок ще з найдавніших часів, в сучасному світі трансформувався у різні прояви вуличного мистецтва.

Мурал є формою сучасного вуличного живопису, який виник у ХХ столітті. Він вирізняється масштабністю, доступністю для широкої аудиторії, актуальністю тематики й новітніми техніками виконання (акрил, аерозоль, комбіновані матеріали).

Проблемі потрактування та доречного використання слів «мурал» і «стінопис» сприяє й те, що офіційні словники української мови поки що не містять терміну «мурал», тому автоматично замінюють його на український традиційний нормативний «стінопис».

Існує і наступна думка, що сучасний зовнішній стилістичний розпис, який залучає архітектурну площину будинків, зокрема великі за розміром

роботи, створені сучасними художниками з дозволу, за підтримки або на замовлення різноманітних державних або муніципальних інституцій на стінах, фасадах або брандмауерах будівель, слід визначати не як «мурал» або «монументальний живопис», а як «настінний розпис» або «неомуралізм».

Таким чином, підсумовуючи зазначене вище – «стінопис це мурал, але не кожний мурал є стінописом». Ці терміни мають як спільні риси (усі стосуються зображень у публічному просторі), так і важливі відмінності.

1.2. Історія розвитку муралів в Україні: від витоків до сучасності

Мурал – вид вуличного мистецтва та явище що виникло в XX–XXI ст.

Проте за думкою деяких дослідників початок існування муралів досягає Стародавньої Греції. Так, під впливом соціальних змін і ряду чинників він еволюціонував в продукт вуличного мистецтва, відомий нам сьогодні. В такому випадку коріння муралу сягає глибокої історії настінного живопису.

Починаючи з античності, коли люди мали міфологічні уявлення, вшановували богів і своїх правителів, мистецтво настінного живопису слугувало відображенням культури того періоду. Зображення мали міфологічний, політичний характер, адже суспільство було ієрархічним, сповненим містичними уявленнями про світ, захоплювалося могутністю держави, воєнними перемогами та красою людини, що відобразилося у фресках та загалом у мистецтві давньої Греції та Римської імперії.

У Середньовіччі ж настінні зображення, такі як фрески і мозаїки, набули глибокого релігійного та філософського змісту. Теоцентризм надав їм стилізованості та символізму. Вони змушували людину відчувати себе маленькою та незначною в порівнянні зі Святим Духом, Богом.

У період Відродження через політичну роздробленість та розвиток торгівлі застарілі релігійні засоби «залякування» людей втратили свою актуальність. Людина знову відчувала свою перевагу, її почала цікавити естетична сторона мистецтва. Живопис знову набував реалістичних рис,

зображення все більше ставали деталізованими. Авторитетом вже була не церква або влада, а замовник.

Сучасне поняття «мурал» сформувалося у 1920-х роках у Мексиці в контексті революційної муралістської школи. У період падіння феодального устрою, митці – Дієго Рівера, Давид Альфаро Сікейрос, Хосе Клементе Ороско перетворили фасади громадських будівель на простір для соціального діалогу. Масштабні зображення просуvalи соціальні й політичні ідеї, закликаючи до змін.

Саме у цей час мурал отримав новий сенс і вперше став відображенням голосу народу, а не правлячої верхівки чи еліти. Це стало важливим кроком до демократизації мистецтва, при якому суспільні настрої визначалися не владними структурами, а самим народом. Муралі почали нести в собі дух протесту проти існуючого режиму, передаючи позицію громадян і їхнє бачення поточної ситуації. Тоді ж була започаткована традиція муралу як форми візуальної комунікації в публічному просторі.

В Україні мистецтво муралу бере початок ще з 1990-х рр. і пов'язане з розпадом СРСР та відкритістю до західної культури. Для країни пострадянського простору відзначалися певні переваги у популяризації муралів, оскільки в поєднанні з архітектурою, що дісталася з комуністичних часів, вони дозволяли покращити міські краєвиди. Проте, тогочасне українське вуличне мистецтво існувало радше у вигляді коротких висловів на стінах будівель та невеликих малюнків.

У 2000-х роках почали з'являтися окремі ініціативи, однак масовий сплеск інтересу до муралів відбувся пізніше.

Так, у 2011 році в Києві пройшов один із перших міжнародних фестивалів стріт-арту України – Kiev Muralissimo. Фестиваль було започатковано за ініціативи Київської міської галереї мистецтв «Лавра» разом із творчим об'єднаннями та за підтримки іноземних культурних інституцій.

Із наближенням 2012 року ситуація почала суттєво змінюватись. Це був період коли українське графіті поступово еволюціонувало у формат муралів.

В цей час творчість художників наповнювала столицю роботами, які виражають не нав'язані владою ідеї (як це було за радянських часів), а сучасні інтереси суспільства. Як результат Київ повільно перетворювався на величезне полотно для візуальних експериментів, яке створює новий образ міста та з кожним роком привертає дедалі більше уваги закордонних художників, таких як Гвідо ван Хелтон із Австралії чи Хав'єр Робледо (Іспанія), Джульєн Маланд (Франція) та ін..

Після Революції Гідності та початку війни в 2014 році мурали стали інструментом громадянської активності. У Києві, Харкові, Львові, Одесі, Маріуполі, Чернігові, Вінниці з'являлися десятки робіт, що присвячені темам національної ідентичності, пам'яті та боротьби.

Поступово в Україну прийшли фестивалі вуличного мистецтва.

Із 2015 року муралами поступово почали прикрашати вулиці Вінниці. З ініціативи митців та сприяння місцевої влади було створено резиденцію «Vin-Art-City».

Однією з наймасштабніших подій у житті українського стріт-арту можна вважати фестиваль Mural Social Club 2016 року. Головним ініціатором фестивалю став благодійний фонд Sky Art Foundation, а кураторами — Олег Соснов та Юлія Островська. 30 художників з Австрії, Франції, США, Мексики, Польщі та інших країн створили мурали у Києві, Одесі та Чернігові.

Метою фестивалю була популяризація міжнародного мистецтва в Україні. Підтримуючи децентралізацію культури міст, основна частина муралів була створена у «спальних» районах та околицях мегаполісів, а також у невеликих населених пунктах України.

Із 2017 року у Харкові відбувається Mural Fest. Окрім українських митців, до участі у фестивалі були запрошені майстри з Німеччини, Португалії, Польщі, Болгарії та інших країн. Метою фестивалю було гармонійне оздоблення міста, створення своєрідного туристичного арт-маршруту.

Формат фестивалів Mural Fest став доволі популярним, і наступним містом, вулиці якого було прикрашено муралами завдяки цій арт-події, стало Дніпро.

Шлях розвитку одеського стріт-арту теж викликає зацікавлення. Одним із яскравих прикладів є проєкт Odessarium, ініційований місцевими митцями. Його головна мета – популяризувати мистецтво муралу у міському просторі Одеси, сприяти обміну творчим досвідом і знайомству з роботами майстрів з усього світу. До ініціативи приєдналися художники з Німеччини, Англії, Італії, США та інших країн. Центральною ідеєю муралів стало розкриття екологічної тематики та філософських задумів, що надало їм особливого змістового значення.

Важливу роль у розвитку муралів в Україні відіграв проєкт «Art United Us» (2016–2017), що об'єднав художників з усього світу.

Art United Us – це міжнародний проєкт, який співпрацює за допомогою художніх і творчих середовищ із громадами багатьох країн з метою підвищення обізнаності громадськості та привернення уваги до проблеми війни, агресії і насильства. За умовами фестивалю, перші 100 робіт було створено на території України, інші – в різних країнах світу, утворюючи таким чином величезне «коло миру». Більшість муралів фестивалю Art United Us можна побачити в Києві. Серед них є мурал «Воля» італійця 2501. На створення цього муралу митця надихнув герб України. Він є одним із найвищих у Європі.

Слід зазначити, що проєкт Art United Us торкнувся і стін Чорнобиля. Австралійський художник Гвідо ван Хелтен створив на п'ятому реакторі Чорнобильської АЕС мурал пам'яті загиблих ліквідаторів.

В наступні роки в Києві було проведено кілька масштабних фестивалів і проєктів урбан-арту, наприклад, «City Art», «Mural Social Club», «Dynamic Urban Culture Kyiv».

Таким чином, розвиток муралів в Україні пройшов шлях від локальних ініціатив до масштабних міжнародних арт-об'єктів. Це свідчить про глибоку

інтеграцію вуличного мистецтва в культурний простір країни та його здатність реагувати на соціальні й політичні виклики часу.

1.3. Різновиди муралів: тематичні, жанрові та технічні характеристики

На основі двох класифікацій, викладених у роботах «Мурал-арт у контексті мистецтвознавчої теорії» (автори: Сергій Думасенко, Ірина Татарова) та «Типологічні особливості мистецтва муралів» (автори: Вадим Абизов, Оксана Чуєва, Олена Вишенська, Наталія Ришкевич), сформовано узагальнену типологію муралів. Поєднання підходів, запропонованих у цих дослідженнях, дозволяє представити повну систему класифікації муралу за низкою ознак.

У результаті можна виділити такі основні типологічні ознаки муралів:

1. За містобудівними/ середовищними ознаками (на містобудівному рівні)

На рівні міського планування мурали поділяють на:

- а) мурали, що знаходяться в історичному та в не історичному середовищі;
- б) мурали, підпорядковані навколишньому середовищу та такі, що контрастують з ним;
- в) ансамблеві та поодинокі рішення.

2. За розміщенням на тлі будівлі

На рівні будівель мурали поділяють за наступною типологічною класифікацією:

- а) за функціональним призначенням будівлі (житлові, громадські, промислові);
- б) з урахуванням та без урахування архітекτονіки будівлі;
- в) з урахуванням та без урахування розташування вхідної групи будівлі.

3. За розміром

За величиною виділяються три категорії муралів: малі мурали (1 – 7 метрів), середні мурали (8 – 19 метрів) та мурали великих розмірів (від 20 метрів).

4. За тематикою

Мурали охоплюють широкий тематичний спектр. Зокрема, соціальна тематика висвітлює актуальні проблеми суспільства; патріотична – формує національну ідентичність, утверджує гідність і пам'ять про історичне минуле; філософська – передає ідеї автора чи замовника, викликаючи глибокі емоції й роздуми; релігійна – звертається до духовних і вічних цінностей.

5. За жанровими ознаками

За жанрами мурали бувають:

- анімалістичні (від. лат. animal – тварина) – зображення тварин;
- побутові – сцени з повсякденного життя;
- історичні – події та постаті, що мають суспільну значущість;
- портретні – передають індивідуальність та внутрішній світ людини;
- пейзажні – зосереджені на зображення природи;
- релігійні – присвячені сакральній тематиці.

6. За композиційними та художньо-образними рішеннями

Візуальні особливості муралів реалізуються через три основні підходи:

Графічні мурали. Основними виражальними засобами є точки, лінії, силуети, плями, використання контрастів білого і чорного. Твори можуть мати як монохромну, так і поліхромну гаму.

Живописні мурали. Вирізняються виразним використанням кольору, об'єму, простору, світлотіні, що надає зображенню глибини.

Декоративні мурали. Такі зображення містять елементи декоративного розпису, національного орнаменту, їм притаманна яскрава колірна гама, з великою кількістю локальних кольорів.

Поділ є умовним, оскільки в муралах є можливість поєднання в одному проєкті декількох художніх засобів одночасно.

7. За технікою виконання

При створенні муралів майстри використовують як традиційні художні та малярні інструменти: пензлі, валики, монтажні стрічки, так і сучасні засоби, зокрема аерозольні балони з фарбами або спеціальні фарби, які підходять для роботи на вулиці. Найпоширенішою є акрилова фарба, оскільки вона швидко висихає, є водостійкою та достатньо довго зберігає яскравість. Стіни старих будівель вимагають попереднього вирівнювання та санації, натомість сучасні будівлі мають рівні, гладкі поверхні. Кожен з авторів муралів має свій власний стиль, почерк і вибір техніки відтворення повністю залежить від його особистих уподобань.

Висновки до розділу 1

У першому розділі було здійснено комплексне дослідження стінного живопису як важливої складової сучасного візуального мистецтва, зокрема в аспекті його функціонування у публічному просторі.

Визначено та розмежовано ключові поняття – «мурал», «графіті», «стріт-арт» і «стінопис», що дало змогу окреслити специфіку кожного з них.

Проаналізовано історичний розвиток муралів в Україні – від ранніх проявів до сучасного урбаністичного мистецтва. Наведено приклади українських стріт-арт фестивалів, які стали платформами не лише для вітчизняних, а й для міжнародних митців, що підтверджує зростання культурного значення муралів як засобу комунікації на глобальному рівні.

У межах третього підрозділу запропоновано класифікацію муралів за тематичними, жанровими та технічними характеристиками. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти феномен муралу не лише з художньої або практичної точки зору, але й у контексті змістового, композиційного та ідеологічного навантаження.

Отже, на основі опрацьованого матеріалу сформовано цілісне уявлення про мурал як сучасну форму візуального мистецтва.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТІННОГО ЖИВОПИСУ, СТВОРЕННОГО ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

2.1. Особливості стінного живопису України воєнного часу

З початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну стінний живопис набув нового значення, ставши не лише формою мистецького висловлювання, а й засобом інформаційного спротиву українського народу окупантам.

У воєнний час, коли перед митцями постала необхідність у створенні швидких, доступних і водночас емоційно виразних засобів комунікації з суспільством, саме стінописи стали оптимальним інструментом, який дозволив оперативно реагувати на події, візуально фіксувати колективний емоційний стан українців.

На відміну від традиційних технік стінного живопису, як-от фреска чи мозаїка, які потребують значного часу й ресурсів для їхньої реалізації, стінописи можуть бути створені порівняно швидко, зберігаючи при цьому високу художню цінність і емоційний вплив. Крім того, розміщення стінописів у відкритому міському просторі забезпечує широкий доступ до них, що значно підсилює їхню комунікативну функцію.

Таким чином, стінописи сьогодення стали однією з провідних форм візуального мистецтва. Вони є способом вираження патріотизму, документування подій та злочинів Росії проти України, підтримки військових та морального стану місцевого населення.

З початку повномасштабної війни стінописи України набули ряд певних особливостей. Дотримуючись традиційної національно-історичної та символічної ліній, сучасні художники наповнюють стінописи більшою

експресією, актуальними для нашого сьогодення змістами та сюжетними лініями, особливим підбором колірної гами [34, с.139].

Колірна гама. З початку повномасштабного вторгнення, на хвилі зростання патріотичних почуттів населення, у вуличному стінному живописі набув сили, як символ високого рівня патріотизму серед українців, виразний вплив синьо-жовтих кольорів. Ця палітра, залучена в українських стінописах, несе в собі символіку, пов'язану з національною ідентичністю та історією України: синій колір втілює гордість за рідну землю, небесних покровителів та незалежність нації, тоді як жовтий – виражає надію, щирість, витримку та почуття єднання; символізує національну героїку, відродження та рух до майбутнього. Використання в більшості поліхромних муралів воєнного часу аутентичних кольорів державного прапора підсилює їх значущість [34, с.139].

Помітною є тенденція до використання природних, земельних відтінків (коричневого, сірого, оливкового), які роблять стінописи більш реалістичними. Все частіше в стінописах використовується чорний колір для зображення загиблих — як військових, так і цивільних.

Водночас у деяких роботах використовуються світлі, яскраві кольори. Такі стінописи покликані стабілізувати емоційний стан громадян, викликаючи приємні емоції: радість, надію та віру в перемогу. Одним з таких є життєствердний стінопис «Пес Патрон» у Києві. Службовий собака, сапер Державної служби з надзвичайних ситуацій не залишить нікого байдужим. Пес, що став символом мужності та незламності українського народу, зображений у світлих тонах, викликає усмішку та має заспокійливу дію на мешканців міста та його гостей.

Стильове розмаїття.

Одним із найпоширеніших в період війни є реалістичний стиль стінописів. Реалізм дає можливість художникам краще передати події війни, викликати необхідний емоційний стан. Вони апелюють до глядача на рівні емпатії та співпереживання.

Окремо слід відзначити реалістичні портретні мурали, що масово почали виникати на стінах звичайних житлових будинків у різних містах України. Це портрети загиблих захисників, на будинках, де вони мешкали до війни. Ці, надзвичайно, реалістичні портрети покликані зберегти пам'ять та розповісти перехожим про героїв.

Паралельно розвивається напрям, що ґрунтується на декоративних традиціях. Декоративні мурали відтворюють національні орнаменти, елементи декоративного розпису та наслідують стилістику зображень відомих майстрів народного живопису.

Чудовим зразком виступає стінопис «Клич роду» у Києві, який є найдовшим патріотичним муралом України (93м 15см). Білі лелеки, один з символів України, повертаються додому по дорозі з українською вишивкою.

Також в українських стінописах присутні елементи казковості та міфологізму. Такий підхід дозволяє відтворити війну не лише як зовнішню подію, а як стан свідомості, що потребує художнього осмислення.

Наприклад, на одному з відновлених після ракетного удару будинку в Києві розташовується мурал в жовто-блакитних кольорах «Фенікс». Зображення обрали не випадково, бо цей птах символізує оновлення та воскресіння

Символіка. У воєнному стінописі символи відіграють важливу роль як засоби візуальної комунікації. Їх умовно можна поділити на кілька груп:

- *Державні та народні символи.* В цей період починають більше використовуватися державні символи України, такі як прапор і герб, та традиційні неофіційні символи – калина, сонях, пшеничне поле та окремі пшеничні колоски, мальва, лелека, український орнамент.

- *Новітні символи війни.* Паралельно з традиційною символікою, у стінописах з'являються новітні символи українського спротиву, що набули широкого суспільного визнання вже під час повномасштабної війни. Серед них – літак «Мрія», службовий пес Патрон, що став неофіційним талісманом

ДСНС, слово-пароль «паляниця», фраза «Доброго вечора, ми з України!» тощо.

Наприклад, у Дніпрі створили новий мурал, який присвятили синиці, яка відрізняє українців від російських окупантів за допомогою фрази «Скажи паляниця!».

- *Образ жінки як символу України.* Окреме місце в сучасному стінописі належить жінці, яка постає в українській реальності не жертвою, яка мириться з долею, а жінкою-господинею свого життя, берегинею і захисницею, нерідко виступає символом і уособленням, узагальненим образом України.

На стінописах України алегоричні образи жінки-України, але це вже не «менша», «недосвідчена», слабка й скорботна сестра, а сильна, рішуча дівчина в строї українського костюму, що твердо стоїть на ногах і боронить себе.

Влучним прикладом такого підходу є мурал, створений відомим рівненським художником Костянтином Качановським «Красавица терпіти не буде». Ця робота – візуальна відповідь на слова президента Росії Путіна: «Нравится, не нравится – терпи, моя красавица». На стінописі представлений образ сильної, незалежної та рішучої жінки, завжди готової відстояти свою свободу.

Іноземні митці також долучилися до створення такого образу жінки. Так, Американські художники BANDIT, John Ashbaugh та Tristan George створили стінопис «Українська жінка» в Бучі, що є актом вшанування сили, яку проявили жінки під час війни.

- *Переосмислення сакрального образу.* Традиційна християнська образність переосмислюється та осучаснюється зі врахуванням історичного контексту, наповнюється новим гостро-політичним трактуванням. Це забезпечує дієвість та ефективність цього виду мистецтва в умовах непростих соціополітичних викликів.

Використання сакральних образів і символів в сучасному українському стінописі, іноді в епатажному чи іронічному дусі, порушує традиційні канони застосування сакрального у мистецтві. У сучасній Україні релігійне життя,

що включає питання розрізнення Добра й Зла, гріху й покути, безсмертя й загробного воздаяння, набуває надзвичайно інтенсивного використання в стінописах.

У Києві зображений стінопис «Свята Джавеліна» – Богородиця з переносним протитанковим ракетним комплексом у руках і німбом над головою. Попри подальше зафарбування німбу, цей образ встиг стати символом поєднання духовної віри та збройного опору.

У Харкові фасад театру музичної комедії, який постраждав унаслідок російського ракетного удару, прикрасили муралом, який зображує чотирьох жінок та дитину. Усі елементи стінопису: типовий образ молитовної постави (складені в молитві руки та підняті до неба очі), жінка з немовлям як алюзія на образ Богородиці з Ісусом та синьо-жовтий прапор, що огортає жінок так само як мафорій огортає Діву Марію – це переосмислення і інтегрування сакральних образів в сучасний контекст війни.

Текстові елементи. Однією з характерних особливостей українського стінопису, створеного в період повномасштабної війни, є активне використання текстових елементів. Ця тенденція зумовлена потребою у чіткій, швидкій комунікації з глядачем, посиленні емоційного впливу зображень на глядачів. Так, в стінописах зустрічаються патріотичні гасла – «Слава Україні!», «Все буде Україна!», «Україна назавжди!», «Спротив в твоєму ДНК», «Україна – щит Європи», «Свобода не дарується, свобода виборюється».

Активно використовуються в стінописах рядки віршів, цитати або вислови культурних та історичних діячів минулого. Славетні рядки з поеми «Кавказ»: «Борітеся – поборете! Вам Бог помагає!» Т. Г. Шевченко можна побачити на стінописах у Києві та Івано-Франківську. Популярними є цитати Ліни Костенко: «І хто б там що кому не говорив, а згине зло і правда переможе!», «Чи справді вірив я у перемогу в такій тяжкій нерівній боротьбі? Так, вірив я. Найперше вірив — Богу. І вірив людям. Людям і собі». «Сталь гартується у вогні, а нація — в боротьбі» — написано над зображенням у

Сумах. Це скорочена фраза першого голови ОУН Євгена Коновальця «У вогні перетоплюється залізо у сталь, у боротьбі перетворюється народ у націю».

На українських стінописах можна побачити й рядки сучасних пісень. У Гайвороні, що на Кіровоградщині є мурал зі словами пісні Jerry Heil: «Вони можуть розбомбити Щастя...». Фраза з пісні PROBASS&HARDI – «Доброго вечора, ми з України!» прикрашає стінописи в Миколаєві та Кременчуку. «Сміття має бути прибране!».

Цікавим є синьо-жовтий стінопис з текстом статті 21 Конституції України. В ній йдеться, що усі люди є вільні та рівні у своїй гідності та правах.

QR-код. Популярною ідеєю стало створення стінописів з розміщеним поруч QR-код. Такий формат забезпечує зручний і доступний канал взаємодії з громадськістю, а також виконує функції інформаційної підтримки та збору коштів для Збройних сил України та постраждалих цивільних.

У Львові відкрили мурал захиснику Олегу Христенку «Крилову», який служив у третій штурмовій бригаді (колишній окремий полк спеціального призначення «Азов»). На ньому є два QR-коди: перший, перекидає на рахунок для збору коштів, а зчитавши другий – люди мають можливість почути молитву націоналіста.

У Києві на стінописі «Запорізький месник», присвяченому наймолодшому Герою України Роману Гломбі, також розміщено QR-код для збору грошей на закупівлю дронів для «Гвардії наступу».

QR-код слугують не лише засобом допомоги, а й доповненням до стінопису. Наприклад, у Кременчуці створено стінопис «Легенди Кременчука» – відсканувавши розміщений на ньому QR-код, кожен охочий може зануритися в історію міста.

2.2. Класифікація стінописів, створених під час повномасштабної війни, за сюжетно-тематичним спрямуванням

У період повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України стінний живопис набув виразного суспільно-політичного забарвлення. Стінописи стали не лише засобом художнього висловлення, а й потужним інструментом підтримки національного духу.

На основі аналізу сюжетів стінописів періоду повномасштабної війни в українських містах, доцільно виділити такі основні тематичні групи:

1. *Стінописи, присвячені захисникам України* – зображення військовослужбовців Збройних сил України, добровольчих формувань, територіальної оборони, а також конкретних підрозділів.

Ці роботи наголошують на героїзмі та відданості військових своїй справі й країні:

- На муралі *«Героям Слава!»*, створеному талановитою художницею Яною Волковою в Черкасах, оживають непереборна сила, рішучість та непохитність українського військового. З метою підсилення патріотичних почуттів у зображенні використано великий герб України та синьо-жовту гаму кольорів, яка представлена у вигляді маскувального диму (Додаток 1).

- Збірний образ з'явився у Києві завдяки українським художникам Андрію Ковтуну, Антону Кондрашову та Григорію Шоколю. Стінопис представляє загалу так званого «Привида Києва», походження якого пов'язане з легендою, що з'явилася на початку російсько-української війни, інспірованою повідомленнями про перемоги героїчного українського льотчика-аса. Згодом стало відомо, що це насправді збірний образ 40-ї бригади тактичної авіації, яка захищала небо над столицею та зупинила наступ агресора.

- Величезний мурал в Києві зображує руки, сковані кайданами, що нагадує про полонених героїв – азовців. Поруч із малюнком розташований напис англійською мовою: «Боріться за них так, як вони боролися за нас». Так,

організатори вирішили підтримати захисників «Азовсталі» з батальйону «Азов».

2. Меморіальні стінописи

Стінописи, що вшановують пам'ять загиблих — як військових, так і цивільних:

- На стінописі у Рівному, присвяченому пам'яті загиблих захисників «Азовсталі», художник А. Шостак увічнив обличчя рівнян Костянтина Друзя (з позивним «Ейс») та Віталія Семчука (з позивним «Рут»). Окреслений стінопис поєднав в собі кілька елементів: тризуб, портрети захисників Маріуполя на тлі контурів «Азовсталі».

- У Полтаві було створено стінопис на честь Героя України – майора Сергія Волинського з позивним «Волина», захисника Маріуполя та командира 36-ї окремої бригади морської піхоти. Гасло «Вірний завжди» є не лише девізом морських піхотинців ЗСУ, але й вдалою та влучною характеристикою зображеної на муралі людини.

- Серед стінописів, що зображують національних героїв, особливе враження справляє мурал вуличного художника Крістіана Гемі, відомого як С215, присвячений Олександру Мацієвському, українському військовому, якого російські окупанти розстріляли за слова «Слава Україні!» (Додаток 2). Чоловік зображений навпроти Офісу Президента, в позі, як і за хвилину до своєї смерті, а теплі жовто-блакитні кольори обіймають його. «Мурал стоятиме як пам'ять про тих, хто віддав своє життя, захищаючи Україну. Та як докір російським загарбникам, які чинять стільки воєнних злочинів і звірств» – каже Крістіан [24].

- «Я дух одвічної стихії» – мурал у Львові, який відкрили на честь загиблого поета і військового Юрія «Руфа» Дадака. Андрій Власюк, автор ескізу, розповів про приховані сенси стінопису, в якому символічно поєднано базові принципи філософії українського націоналізму. Цифра 10 символізує «Декалог» – 10 заповідей українського націоналіста, цифра 12 – дванадцять прикмет українського націоналіста, а 44 – сорок чотири правила життя

українського націоналіста. По центру композиції розміщено «Донцовського звіра» – символ, розроблений Дмитром Донцовим для першого видання книги «Націоналізм», що втілює благородство лева, силу вовка та неприступність їжака. Також використана фраза «Я дух одвічної стихії» – уривок з преамбули до пунктів Декалогу.

3. Образи цивільних героїв

Стінописи, що зображують представників тилу, які підтримують життя в країні: волонтерів, медиків, рятувальників, пожежників тощо. Вони підкреслюють важливість згуртованості суспільства та внеску кожного в перемогу:

- В Києві фасад 8-ї Державної пожежно-рятувальної частини прикрасив стінопис, присвячений героям-рятувальникам ДСНС. На малюнку зображений рятувальник із дитиною на руках, який уособлює збірний образ усіх рятувальників та їхній героїзм, відвагу та сміливість.

- Анастасія Худякова створила мурал у Харкові, який присвятила людям-героям Харкова – працівникам комунальних служб.

- Мурал «Підтримка» в Києві, присвячений українським волонтерам, які від початку повномасштабного вторгнення стали справжніми супер героями тилу. На муралі — малюнок пари, що застигла в обіймах одне одного. Їхні тіла вкривають обійми ще безлічі рук. Ці руки символізують всі благодійні фонди та громадські організації, які докладають максимум зусиль для допомоги військовим, біженцям, дітям, жінкам і тваринам (Додаток 3).

- На муралі «Сміливий народ сміливої країни» у Рівному, який намальований рівненським художником Костянтином Качановським, зображено сучасних героїв на стіні ТРЦ у центрі міста. Композиція складається з героїв поміж нас – чоловіка з Польщі, котрий привіз у Бучу понад тону борошна, аби відновити пекарню; хлопчика, військового, рятувальника та відомого песика «Патрона»; лікарки, котра приймала пологи в деокупованому містечку.

- Мурал «Захисники світла» у Києві, створений українськими художниками Андрієм Ковтуном, Антоном Кондрашовим та Вікторією Лайм, присвячений силам протиповітряної оборони та українським енергетикам. На ньому зображено військового, який оберігає небо столиці, та енергетика, що готовий швидко лагодити електромережі у разі пошкоджень.

4. Культурні діячі та історичні постаті

Зображення відомих українських митців, письменників, науковців, громадських діячів, які є індикаторами національної ідентичності. Такі мурали покликані формувати історичну пам'ять і гордість за національних героїв:

- В Івано-Франківську на стіні будинку знаходиться зображення українського кобзаря, в не характерному йому амплуа – Тарас Шевченко у військовій формі, у руках – джавелін, збоку цитата з поеми «Кавказ»: «Борітеся – поборете! Вам Бог помагає!». Мурали з українським поетом були створені в Києві (художник Крістіан Гемі) та Кропивницькому (художник Володимир Поляков).

- Будівлю в центрі Кропивницького прикрашає мурал «Корифей Марко», присвячений 140-річчю створення першого українського театру (Додаток 4). Сюжет муралу – це композиційний колаж із сільського пейзажу, де є побут і життя селян. Головною частиною зображення є портрет Марка Кропивницького, який дивиться вперед, так само як вперед рухається човен, на якому стоїть козак, тримаючи синьо-жовтий стяг. Козак – це теж образ корифея, що стоїть нерухомо над своїм театром. Символ човна – це окрема лінія в стінописі. Бо він – як людське тіло, як вмістилище душі. Супутником сюжету стінопису є фантастичні квіти півники або ж іриси, які зображені з масками. Це компонент театру – бути виразним, сумним, веселим, здивованим, щоб як найяскравіше передати настрій [2].

- Стінопис, намальований в Дніпрі, присвячений автору Акту проголошення незалежності України Левку Лук'яненку. Його створив відомий дніпровський митець Валерій «Zdesroy» Колор. Стінопис зображує портрет Левка Лук'яненка, де на фоні від ракетних обстрілів потерпає країна. Він

дивиться вгору, а з очей у нього стріляють лазерні промені, які знищують ракету. На комірці сорочки намальований герб України.

5. Образ жінки в умовах війни

Одне з провідних місць у сюжетному контексті сучасного українського муралу відводиться образу жінки. Вітчизняні художники майстерно збалансують цей образ, досягаючи «золотої середини»: українська жінка уособлює не тільки ніжність та чуттєвість, що були типовими для довоєнних витворів вуличного мистецтва, але й, до певної міри, виявляє брутальні риси. У сучасних умовах митці перегруповують акценти та наголошують на сильних сторонах характеру української жінки, таких як сміливість, вірність, рішучість та патріотичність [34, с.139]:

- Образ українки з мечем у руках і крилом лелеки у муралі «Україна переможе» авторства Є. Фуллен та О. Янко насичений подвійним символізмом: українки-воїна та лелеки-матері. Меч, який тримає жінка, втілює сміливість, силу і рішучість українського народу, його боротьбу за свободу та незалежність. Крило лелеки вносить додатковий символізм та вказує на майбутнє України, яке обіцяє процвітання, єдність та добробут.

- Вражає мурал, створений відомим рівненським художником Костянтином Качановським «Красавица терпiti не буде» (Додаток 5). Ця робота є візуальною відповіддю на слова президента Росії Путіна: «Нравится, не нравится – терпи, моя красавица». На стінописі зображено жінку в національному одязі, з автоматом на тлі українського храму. Представлений на стінописі образ сильної, молодої, красивої, незалежної та рішучої жінки, завжди готової відстояти свою свободу, символізує Україну.

- На стінописі, створеному у містечку Виноградіві мисткинею-харків'янкою Анастасією Худяковою, постає дівчина, яка символічно «тримає» Україну у своїх долонях, втілюючи свободу, світле майбутнє та єдність нашої країни. Варто зазначити, що ця робота є першим муралом, створеним в Україні після повномасштабного вторгнення Росії.

6. Стінописи, присвячені дітям

Стінописи закликають до захисту дітей – майбутнього України та джерела надії:

- У цьому контексті варто згадати про творчі здобутки Костянтина Качановського. У стінописі, який художник створив у Миколаєві, коли Херсон залишався ще окупованим, привертає увагу не лише сюжетна лінія, але й історія його створення. Оригінальний ескіз передбачав зображення дівчинки. Проте після того, як художник потрапив на місце та ознайомився з її особливістю (побачив стіну, за якою знаходився паркан та зруйнована будівля, де загинув 11-річний хлопчик Артем), були внесені зміни до сюжетної лінії. Тепер на муралі ми можемо побачити хлопчика, який проходить крізь діру в стіні (Додаток 6). Надпис на стінописі відображає омріяне мирне майбутнє українських дітей у незалежній Україні [34, с.141].

- Красномовним є сюжет стінопису, створений Костянтином Качановським у деокупованому Херсоні, на якому зображена дівчинка, яка стирає герб Росії – золотого двоголового орла, а поряд – напис: «Росія тут НІКОЛИ».

- Зображення на стіні фахівського ліцею-інтернату нагадує відомий чеський мурал, намальований на будинку в Празі. На ньому маленька дівчинка разом з іграшками ховається під українським прапором. На фахівському муралі «Незламна віра» дитина під стягом ховає книги, а навколо неї зображені картини війни: на небі червона заграва і ракети, український військовий тримає зброю, жінка склала руки у молитві.

7. Образи міст та локальних ідентичностей

Стінописи, що репрезентують міста України, їхню архітектуру, герби, символіку. Вони сприяють утвердженню локального патріотизму та збереженню регіональної культурної спадщини:

- Ян Птушко із Луганщини створив у Львові мурал «Палаюча земля», присвячений Сіверськодонецьку. У центрі малюнка зображений сокіл — символ міста, який уособлює безсмертя з вірою в те, що регіон відродиться з попелу в новому вигляді. В основі роботи використані зображення з

супутників ландшафтів степів, які притаманні цій місцевості та сліди від вогнепальних поранень. «Сліди від вогнепальних поранень — це проведена паралель між землею і людським тілом, та спроба показати наскільки боляче та важко дивитись на знищення рідного краю», — пояснив автор [].

- У Львові вздовж площі простягається 30-метровий стінопис «Дорога додому», намальований маріупольським художником Дмитром Вовком (Додаток 7). На стіні розміщені локації та символи Маріуполя, які були зруйновані чи пошкоджені військами РФ. Зокрема, зруйнований драмтеатр та будинки зі шпилем, площу Свободи та Миру. Символізм роботи – білі голуби – символ перемоги та надії на повернення додому. І тільки маріуполець побачить в білих голубах частинку рідного міста, площу Свободи.

- «Вільний Макарів» — стінопис присвячений звільненню громади від російських окупантів і процесу гуманітарного розмінування та очищення територій від вибухонебезпечних залишків війни.

8. Фантастичні, міфологічні й анімалістичні сюжети

Стінописи з зображенням тварин, традиційних і вигаданих істот. Часто такі стінописи виконують роль оберегів, алегорій або уособлень певних якостей: волі, сили, свободи, незламності:

- У парку «Відрадний» в Києві знаходиться стінопис «Пес Патрон» з зображенням собаки, який став талісманом чернігівських піротехніків ДСНС та символом воєнного часу. Мурали псу-саперу Патрону створили також художники у Полтаві, Запоріжжі і Рівному.

- В Ужгороді, де колись був намальований Ленін, створили мурал «Пташка з колосками», на ньому синичка з кетягом калини й колосками на тлі жовто-блакитного прапора.

- На одному з відновлених після ракетного удару будинку в Києві розташовується стінопис в жовто-блакитних кольорах «Фенікс». Зображення обрали не випадково, бо фенікс – міфічна істота, яка символізує відродження, безсмертя та перемогу над труднощами.

- «Киця-Захисниця» – стінопис в Миколаєві, покликаний підтримати та підняти настрій людям, які залишились в місті, та підтримати тих, хто відстоює та бореться за Миколаїв (Додаток 8).
- На стіні будинку в Миколаєві розтягнувся стінопис «Велика риба», створений Оленою Мартиною та Дмитром Слепухою. Велика блакитна риба несе на своєму тілі пам'ятки міста, а над нею напис: «Вільне місто – вільна Україна!».
- «Клич роду» – найдовший патріотичний мурал України, створений в Києві (93 м 15 см).
- Відомий вуличний митець з Дніпра Валерій Колор, котрий працює під псевдонімом Zdesrou, намалював стінопис у Чернівцях, що має назву «Українська Валькірія». «Закриті очі. Розбитий Меч Нарсіл. Усміхнена Валькірія та її енергія. Розбита клітка. Голуб передає гілку миру. Чорні соняшники. Колючий дріт з дванадцятьма шипами. Розбита корона. Смайл. Український прапор» [14].
- «Біологічна зброя» – стінопис у Харкові, на якому зображено сім гусей у вишиванках.

2.3. Географія воєнного стінопису в Україні

Війна, що триває в Україні, демонструє безпрецедентні у світовій історії приклади героїзму військових, громадян і цілих територіальних громад. Міста, невеликі містечка, села стали символами незламності, стійкості та героїзму.

У цьому контексті зростає значення стінопису, який транслює емоційні настрої українців. Географія поширення воєнного стінопису має свої особливості, які залежать як від безпекової ситуації, так і від умов створення самого зображення.

Зокрема, в прифронтових містах, або містах, які часто потрапляють під обстріли рідше зустрічаються роботи великого розміру (Миколаїв, Харків, Запоріжжя). Це пояснюється підвищеним ризиком для митців і обмеженням

часом на створення роботи. У таких умовах перевага надається простішим у технічному виконанні, але емоційно сильним з влучним сенсом композиціям.

Натомість у містах західної частини України — Львові, Рівному, Івано-Франківську — спостерігається збільшення як кількості, так і розмірів стінописів. Відносно безпечне середовище сприяє не лише більшій свободі творчості, а й реалізації масштабніших мистецьких проєктів. Цю тенденцію ілюструє діаграма (рис. 2.1.), що відображає кількість муралів, створених під час повномасштабної війни в адміністративних центрах України.

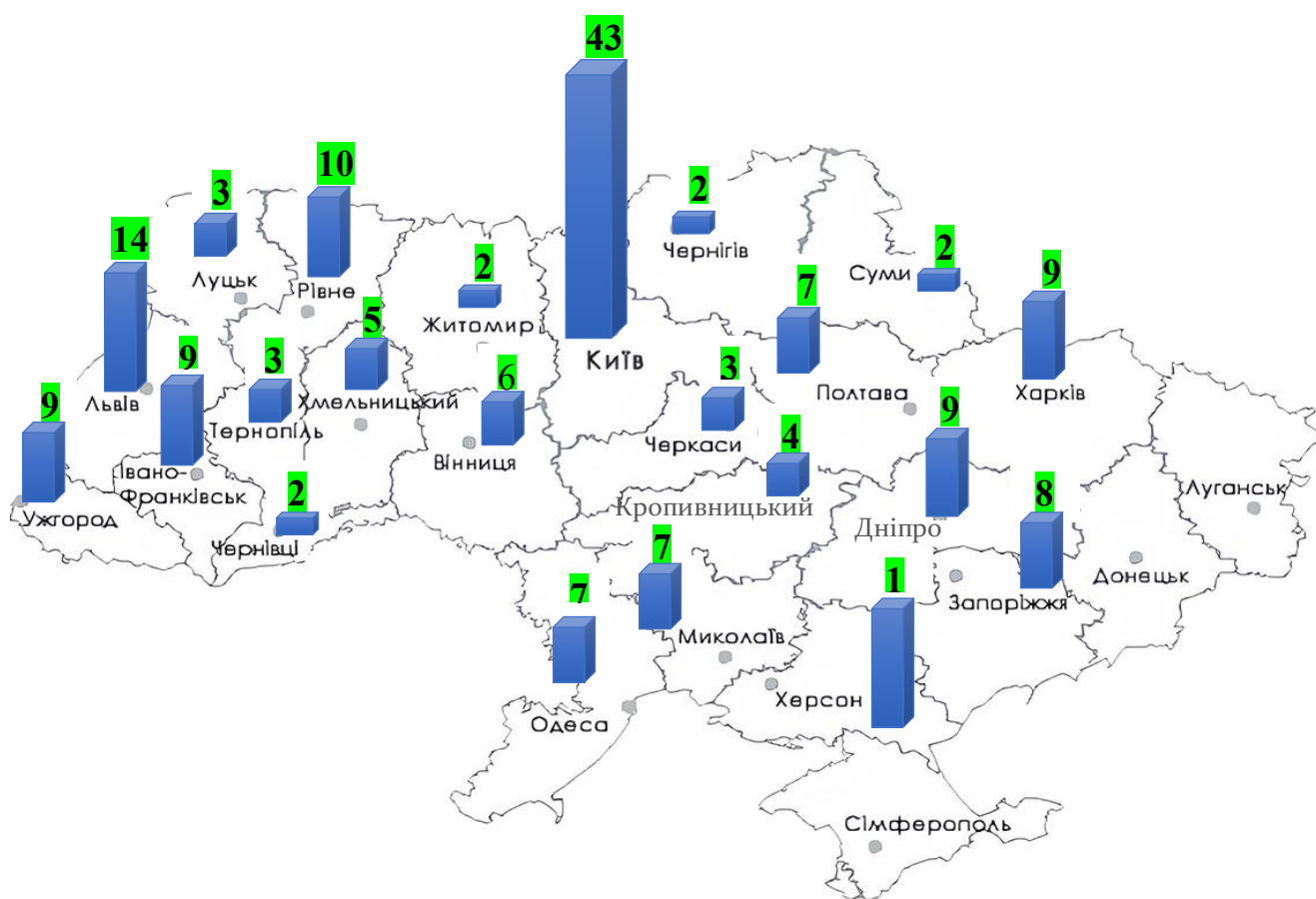

Рис. 2.1. Кількість муралів, створених під час повномасштабної війни, в адміністративних центрах

Найбільша кількість стінописів була створена у Києві, за що місто отримало назву «столиця муралів». Київ став справжнім центром мистецтва стінописів — його мурали відображають не лише трагічні й героїчні моменти війни, а символізують надію, єдність та силу українського народу. Київський

простір міста гармонійно поєднав різні сфери війни: від Андрія Єрмака до Тараса Шевченка, від «Привид Києва» до «Запорізький месник», від «Свята Джавеліна» до «Варяги», від «Пес Патрон» до «Сім'я для чотирилапого», «Захисники світла» до «Герої без зброї».

Окреме місце в стінописах Львову присвячується загиблим військовим. Для рідних, які втратили на війні близьку людину або члена сім'ї, мурал — це шанс на продовження життя. Хтось побачив, зупинився, запам'ятав і вчинки героя не зникли, не розчинились у війні. Стіни Львову тепер прикрашають портрети Олега Христенка, Тараса Березюка, Юрія Руфа та Тараса Чайки.

З початку повномасштабної війни стінописи з'являються не лише у великих містах, а й по всій території України. Мистецтво стінопису в містах і селищах не поступається за рівнем виконання роботам в адміністративних центрах України. Створені стінописи часто вирізняються яскравою виразністю та технічною майстерністю.

Так, у Гайвороні, що на Кіровоградщині створили патріотичний мурал, на якому зображено захід сонця на полі соняхів. Композицію доповнюють петриківський розпис та ліричні рядки з пісні «Щастя» авторства Jerry Neil - «Вони можуть розбомбити Щастя, Вони можуть розстріляти Мрію, Але вбити волю їм не вдасться! Кожен буде жати, що посіяв!».

У місті Первомайський Харківської області з'явився мурал, присвячений герою України Олегу Фадеєнку з позивним «Малиш». Він виконаний у реалістичній манері з високим рівнем деталізації.

Зворушливий стінопис «Лелеки пам'яті» є у селі Біла Криниця на Рівненщині, який слугує місцевим меморіалом загиблим воїнам. На ньому зображено 21 лелеку та сильну і незалежну Україну в образі жінки, яка одягнена у найяскравіші барви.

Активного поширення стінописи набули на деокупованих територіях. Так, у селищі Макарів Київської області з'явився мурал «Вільний Макарів», присвячений визволенню громади від російських загарбників та вибухонебезпечних залишків війни.

Посприяли розповсюдженню стінописів українські митці-волонтери, які подорожують прифронтовими та щойно звільненими містами, створюючи мурали як спосіб моральної підтримки місцевого населення.

За ініціативою виконавця Миколая Сергі були зібрані художники, які поїхали створювати стінописи на деокуповані міста та села. разом з командою музикантів їздили деокупованими територіями.

Так, рівненський художник Костянтин Качановський на Харківщині створив роботу – дівчинка, яка сидить на уламку ракети, що впала на вокзалі у Краматорську. Завітали група художників і в Куп'янськ, де зобразили дві фігури, які обіймаються. Одна в жовто-блакитних кольорах, а друга – у піксельній формі. У Шевченковому автори зробили маленький стінопис – гуси у вишиванках. Костянтин Качановський створив стінописи у Миколаєві та Херсоні.

Художники-волонтери громадського руху «Культурні Сили України», в рамках проекту «Стіни Культури», також їздять деокупованими та постраждалими містами України, щоб підійняти бойовий дух містян за допомогою мистецтва.

Команда Kailas-V з керівницею Яною Волк реалізувала проекти у Києві, Харкові, Чернівцях, Черкасах, Бахмуті, Ізюмі, Авдіївці, Енергодарі та низці інших українських міст.

До процесу створення стінописів долучаються й іноземні художники: в Одесі, Миколаєві, Бучі та Рівному вони реалізували низку воєнно-патріотичних проєктів. BANDIT, John Ashbaugh та Tristan George у 2023 році створили мурали в Ірпені, Бучі, Дмитрівці, Харкові та Ізюмі. Американські волонтери зазначають, що для них важливо створити пам'ятні місця, щоб підтримати народ України та показати світові його героїчну боротьбу з агресором.

Висновки до розділу 2

Аналіз стінного живопису, створеного під час повномасштабної війни в Україні, засвідчив його трансформацію в потужний засіб візуального спротиву, патріотичної комунікації та соціального реагування. Стінописи стали не лише художнім відображенням воєнної дійсності, а й формою суспільного діалогу, що поєднує естетичну виразність із глибоким символічним змістом.

Особливості воєнного стінопису проявляються у зміні колористики, домінуванні реалістичних і декоративних форм, активному використанні національної символіки, сучасних інформаційних елементів та переосмисленні традиційних образів, зокрема жіночих і сакральних.

Запропонована класифікація стінописів за тематичними напрямками засвідчує широту охоплення художниками важливих для суспільства сюжетів – від вшанування захисників і цивільних до увічнення культурної спадщини, дитячого досвіду війни та локальних ідентичностей.

Водночас географічне поширення воєнного стінопису демонструє всеукраїнський характер цього явища, що охоплює як великі міста, так і малі населені пункти. Значну роль у розвитку цього виду мистецтва відіграють волонтерські ініціативи митців, які створюють мурали у прифронтових і деокупованих територіях, сприяючи збереженню національної пам'яті, підтримці морального духу та художньому документуванню воєнного досвіду сучасної України.

Стінописи, створені під час повномасштабного вторгнення, стали невід'ємною частиною публічного простору та важливим джерелом для вивчення культурних процесів, що відбуваються в умовах війни.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ІНТЕГРАЦІЇ СТІНОПИСІВ У СУЧАНИЙ КУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР

3.2. Інтернет-засоби збереження та популяризації муралів

Тенденції сучасного масового мистецтва істотно трансформували й розширили межі практики вуличного мистецтва, зокрема стінопису. Сьогодні мурали функціонують не лише в конкретному матеріальному урбаністичному середовищі, а й у віртуальному просторі – завдяки всеохопній доступності глобальної мережі Інтернет.

Цифрова популяризація зображень стінописів на спеціалізованих веб-платформах, а також активне висвітлення діяльності митців у засобах масової інформації сприяють широкому розповсюдженню ідей, концепцій художників на міжнародному рівні.

Таким чином, сучасне мистецтво стінописів постає як динамічний глобальний феномен, що дедалі активніше впливає на глядача. Цей вплив реалізується, зокрема, через цифрові засоби візуального обміну, новітні способи фіксації, архівації та репрезентації творів у відкритому доступі.

В умовах повномасштабної війни, коли фізичний доступ до багатьох культурних об'єктів ускладнений або становить небезпеку, цифрові технології набувають особливого значення як інструмент збереження національного культурного спадку.

У контексті сучасного інформаційного суспільства цифрові платформи постають не лише як засоби комунікації, а й як важливі чинники культурного процесу. Вони радикально змінюють способи створення, сприйняття та розповсюдження мистецтва, відкриваючи нові обрії для його збереження.

Перспективними напрямками у цій сфері є використання:

1. *Інтерактивна карта*

Створені на основі геолокаційних сервісів (Google Maps, Mapbox, OpenStreetMap та ін.), інтерактивні карти стали універсальним і ефективним інструментом документування стінописів. Вони виконують функцію своєрідних віртуальних архівів, які зберігають інформацію про мистецтво, що виникає у відкритому міському просторі.

Після 2014 року в Україні спостерігається помітне зростання кількості ініціатив, спрямованих на збереження вуличного мистецтва. Значна частина таких ініціатив реалізується у форматі інтерактивних мап, де кожен стінопис супроводжується фотографією, розгорнутим описом, інформацією про художника і точними координатами.

Так, у місті Рівне була створена інтерактивна карта, яка охоплює мурали, створені в період з 2014 до 2022 року. На початку на карті було зображено 13 муралів, основною тематикою яких стали патріотизм, героїзм українського народу (рис. 3.1.).

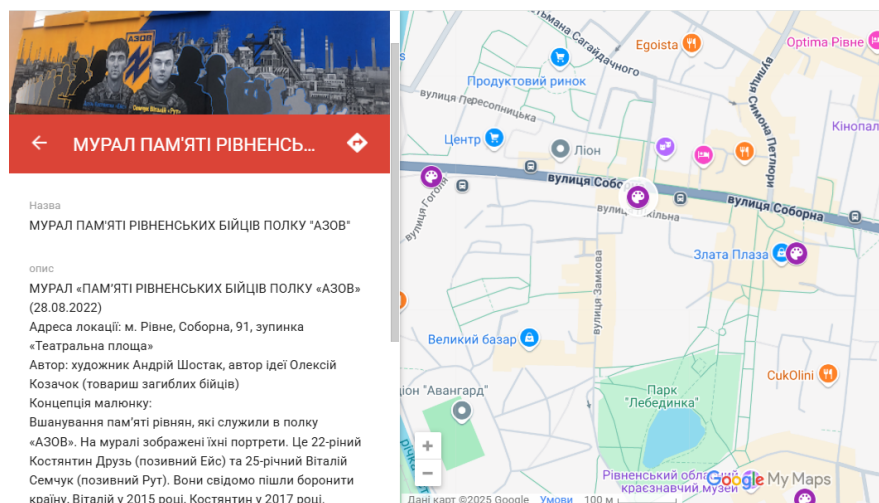

Рис.3.1. Інтерактивна карта стінописів у Рівному

Карта муралів Києва фіксує більше стінописи, що виникли до початку повномасштабного вторгнення, тим самим зберігаючи фрагменти довоєнного культурного наративу столиці.

2. Інтернет-платформи:

- Спеціалізовані інтернет-платформи орієнтовані на візуальний контент і соціальну взаємодію, стали посередниками між митцем і глядачем,

значною мірою розширюючи географію та інтенсивність сприйняття вуличного мистецтва. Значення інтернет-платформ полягає не лише в інформаційному охопленні, а й у трансформації самого способу взаємодії з мистецьким твором.

Слід виокремити Street Art Cities – міжнародну платформу, яка спрямована на картографування, документування та промоцію вуличного мистецтва по всьому світу. На цій платформі представлено й українські міста. Завдяки цьому ресурсів українське мистецтво отримує можливість бути почутим глобально, зокрема як засіб передачі політичних меседжів.

Особливу роль відіграє інтерактивна складова подібних платформ: користувачі можуть залишати відгуки, ділитися власними фото, прокладати маршрути відвідин муралів, взаємодіяти з контентом за допомогою доповненої реальності (AR). Такий тип залучення змінює традиційну модель сприйняття мистецтва: з пасивного споглядання глядач переходить до активної участі, стаючи не лише споживачем, а й куратором, дослідником і промоутером мистецтва.

- *Соцмережі* – платформа для обміну зображеннями (Instagram, Pinterest, X(Twitter), Facebook). Користувачі викладають фото стінописів з геотегами, хештегами та описами, відмічають автора тим самим популяризуючи мистецтво стінописів (рис.3.2.).

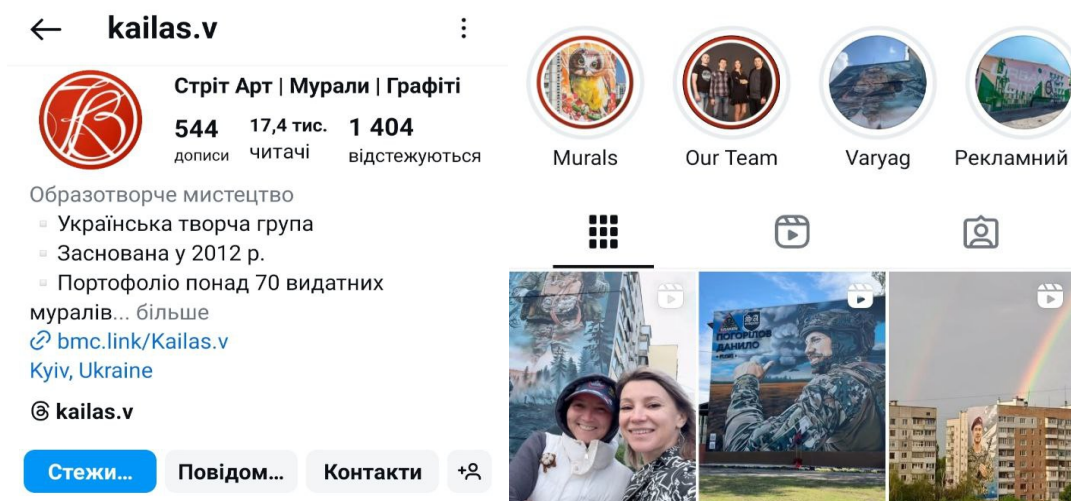

Рис.3.2. Сторінка творчої групи Kailas.v в Instagram

3. Міські новинні ресурси

Суттєву роль у поширенні інформації про новостворені мурали відіграють локальні новинні сайти, які оперативно реагують на зміни в культурному просторі міст.

На відміну від офіційних інституцій, міські медіа зазвичай висвітлюють стінописи як частину урбаністичних подій, публічного мистецького життя та громадських ініціатив.

Вони фіксують не лише факт появи муралу, а й розкривають його символічний зміст, контекст створення, авторське бачення. Так, наприклад, новинні портали Львова, Києва, Харкова чи Рівного регулярно публікують матеріали про мурали, акцентуючи увагу на їхній патріотичній, меморіальній або соціальній тематиці.

Подібні репортажі сприяють інтеграції вуличного мистецтва у сферу культурної комунікації, а самі мурали – у простір публічного обговорення. Таким чином, локальні ЗМІ стають неформальними архівами вуличного мистецтва, де зафіксовано процеси його творення, функціонування та сприйняття.

Цей масив інформації, хоч і розпорошений, має значну культурологічну цінність, адже дає змогу дослідити динаміку візуальної культури у відповідь на суспільні трансформації. Окрім того, завдяки цифровій природі новинного контенту, ці матеріали доступні широкому загалу, а також зберігаються в мережі як частина віртуальної культурної пам'яті міста.

Поряд із цим, спеціалізовані цифрові архіви та каталоги продовжують систематизувати інформацію про вуличне мистецтво у глобальному вимірі, надаючи уніфіковану структуру даних.

У цьому контексті варто згадати українські ініціативи, зокрема платформу «Мистецтво Перемоги», засновану за підтримки Українського культурного фонду (рис.3.3.). Ресурс збирає приклади візуального мистецтва, що виникло під впливом війни, включаючи мурали, постери, меми. Платформа

діє на засадах відкритих даних, що сприяє її постійному оновленню та залученню нових користувачів.

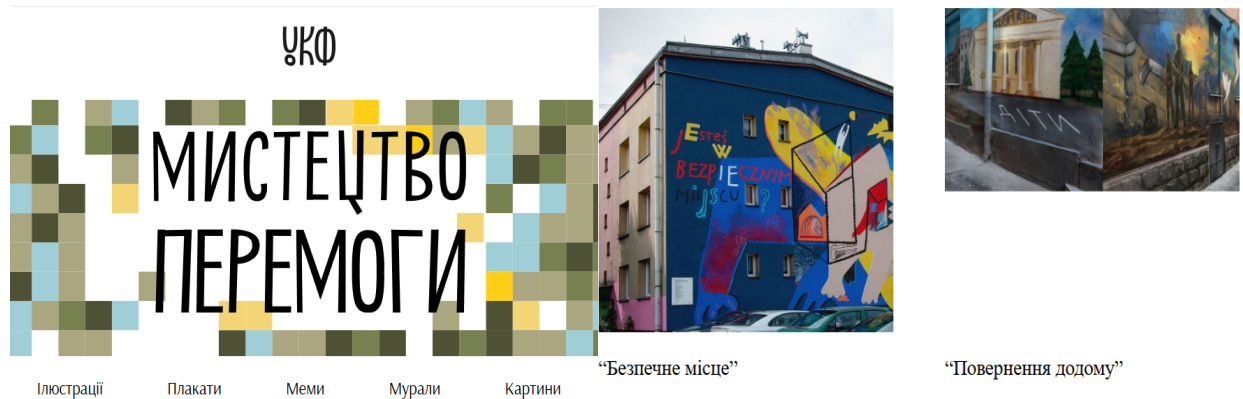

Рис.3.3. Портал «Мистецтво перемоги»

Попри очевидні переваги цифрових сервісів, пов'язаних із картографуванням і фіксацією стінописів, ці ініціативи не позбавлені проблем. Їх врахування є необхідною умовою для подальшого розвитку повноцінної системи збереження культурної пам'яті:

➤ *Нестабільність збереження цифрових матеріалів*

Багато онлайн-проектів, що займаються каталогізацією муралів, реалізуються на основі короткострокових грантів або завдяки ентузіазму окремих ініціативних груп. У разі завершення фінансування чи зміни технічних умов платформи ризикують втратити працездатність або й зовсім зникнути. У такому випадку вся зібрана інформація стає недоступною, що унеможливорює подальше її використання дослідниками, митцями чи громадськістю.

➤ *Питання авторського права та етичного використання візуального контенту*

Низка платформ розміщує зображення муралів без попереднього погодження з їхніми авторами, без вказівки імен художників або джерела фото. Це породжує етичні дилеми та може спричинити конфлікти між митцями та адміністраторами сайтів. До того ж, відкритий доступ до баз даних не завжди супроводжується належною модерацією — іноді інформація

подається без перевірки, що знижує довіру до ресурсу та ускладнює його використання в науковому контексті.

➤ *Нерівномірність географічного охоплення*

Більшість проєктів зосереджені на стінописах у великих містах, таких як Київ, Львів, Харків або Одеса. Натомість малим містам і сільським громадам бракує інструментів або ресурсів для створення власних інтерактивних мап чи архівів.

➤ *Ризик фрагментарності та дублювання даних*

При відсутності єдиних національних або міжнародних стандартів цифрової архівації вуличного мистецтва, ініціативи часто діють паралельно, не координуючи між собою структуру каталогізації. Це призводить до дублювання матеріалу, відсутності взаємозв'язку між платформами, а отже – до втрати цілісного уявлення про об'єкт дослідження.

Нестача міжінституційної кооперації знижує потенціал таких ресурсів як науково-дослідних баз. Водночас існує проблема, що не всі платформи оновлюються і поповнюються новою інформацією регулярно.

Відсутня централізована база даних муралів на національному рівні створює потребу у створенні загальнодержавного реєстру воєнного стінного живопису з відкритим доступом та залученням громадськості до його формування.

Попри вищезазначені труднощі, перспективи розвитку інтерактивних карт та інтернет ресурсів у контексті документування й популяризації вуличного мистецтва залишаються надзвичайно обнадійливими. Технологічний прогрес, поява штучного інтелекту для автоматичної обробки візуального контенту, розвиток платформ із відкритим кодом та зацікавленість міжнародної спільноти у вивченні сучасного вуличного мистецтва відкривають нові горизонти.

3.2. Екскурсійний і просвітницький потенціал стінописів сьогодення

У сучасному урбаністичному просторі стінопис (мурал) виконує не лише естетичну чи декоративну функцію, але й набуває значення важливого елементу культурної комунікації. Завдяки здатності безпосередньо звертатися до широкої аудиторії, інтегрувати історичні, національні та соціальні наративи, мурали поступово перетворюються на інструмент публічного дискурсу.

Водночас вони стають повноцінним об'єктом туристичного зацікавлення й важливою частиною освітнього процесу, що відкриває нові горизонти для розвитку екскурсійної справи, культурного туризму та освіти.

Стінописи є важливою частиною туристичної привабливості міста, вони привертають вагу гостей та сприяють підвищенню економіки регіону. Таким чином, туристів приваблюють не лише історичні та культурні пам'ятки, але й яскраві, естетичні, унікальні мурали, які створюють атмосферу індивідуальності та неповторності міста. Усе це сприяє економічному розвитку міста, залучаючи гостей та допомагаючи розвивати туристичну інфраструктуру.

Останніми роками зросла тенденція використання стінописів як екскурсійних атракцій. Зокрема, у таких містах, як Київ, Львів, Харків, Дніпро, Одеса виникли спеціальні туристичні маршрути, присвячені огляду муралів. Відвідування таких маршрутів стає популярним як серед українських мандрівників, так і серед іноземних туристів.

Привабливість стінописів охоплює широку вікову аудиторію – від дітей шкільного віку до осіб поважного віку. Формати проведення екскурсій можуть бути різноманітними: пішохідні маршрути, пересування на авто, автобусні тури, а також віртуальні подорожі, що забезпечують доступність для різних груп населення.

Повноцінне сприйняття муралів потребує супроводу фахівців — гідів, мистецтвознавців, культурологів, які здатні розкрити глибший зміст зображень у контексті історичних подій, соціальних процесів та національної ідентичності. Саме вони сприяють формуванню публічного розуміння вуличного мистецтва не як розваги, а як складного культурного явища.

Завдяки аналітичному підходу та інтерпретації під час екскурсій стінописи перестають бути лише «картинками на стіні» — вони трансформуються в інструмент осмислення дійсності, діалогу з культурною спадщиною та сучасністю, засіб комунікації між митцем, громадою і глядачем

Так, у Житомирі є досвід проведення екскурсій за темою муралів міста. Зокрема, екскурсії проводилися авторами самих муралів В. Тальком та Д. Крабом під час фестивалю «ТБДЦ» у форматі weekend-тріп з використанням автобуса тривалістю три години. Також житомирян запрошували на велоекскурсію «Мурали Житомира» 21 вересня 2017 року на честь акції «День без авто», коли місто долучалося до святкування Всесвітнього дня без автомобіля (World Carfree Day), який відзначається 22 вересня у багатьох країнах світу і проводиться з метою пропаганди ідеї 46 пішого і велосипедного способів пересування та використання громадського транспорту. Але регулярних тематичних екскурсій такого типу в місті не проводять.

Важливим аспектом просування екскурсійного продукту стінописів є ознайомлення місцевих мешканців із цим мистецтвом, культурним життям міста, а серед аматорів — поширення «кодексу етики» райтерів:

- не писати на пам'ятках і легальному публічному мистецтві;
- запитувати у власників стін дозволу на розміщення своїх творів;
- шукати шляхів до самовираження насамперед на закинутих територіях.

Завдяки сучасним технологіям — доповненій реальності (AR), QR-кодам, мобільним застосункам — комунікація зі стінописом перетворюється на інтерактивний досвід. Відвідувач може просканувати код, отримати

аудіогід або навіть побачити «анімовану» версію муралу. Це значно підвищує зацікавлення і створює умови для глибшого пізнання змісту твору.

Чудовим прикладом є проєкт команди Цукр, реалізований в 2024 році. Ідея проєкту полягає в тому, аби звернути увагу жителів міста на людей, що живуть поруч. Авторкою муралів стала художниця Марина Фенота.

Більшість зображень намалювали в дещо непомітних місцях. Їх приховали на вулицях Сум, аби пошуки зображень перетворити на своєрідний квест. Під кожним із муралів-тіней розташували табличку з QR-кодом із посиланням на інтерв'ю з цією людиною на сайті команди. Героями текстів виступили як представники молодіжних і творчих об'єднань, так і фахівці робітничих професій, що знайшли себе в Сумах. Це кондуктор, бібліотекарка, фельдшер і навіть кішка Чері.

Також, в рамках проєкту було розроблено інтерактивну мапу, на якій можна знайти всі роботи й одразу перейти на сторінку з історіями героїв (рис.3.4.).

Рис.3.4. Інтерактивна мапа проєкту команди Цукр

Особливістю стінопису є його розміщення у публічному просторі, що автоматично робить його доступним для будь-якого глядача, незалежно від соціального статусу, освіти чи зацікавлень. Саме ця відкритість надає

стінописам надзвичайної просвітницької потужності. Візуальні образи, зафіксовані на стінах будівель, стають своєрідними «візуальними текстами», які глядач зчитує й інтерпретує на власний розсуд.

Стінописи сприяють формуванню освітнього середовища, де глядач активно взаємодіє з мистецтвом через спостереження, осмислення й емоційне або фізичне залучення.

Стінопис має значний потенціал для інтеграції в традиційний освітній процес. У рамках вивчення образотворчого мистецтва, історії України, краєзнавства – вони можуть стати основою для міждисциплінарного навчання.

Такі зображення дозволяють учням розвивати критичне мислення, навички візуальної грамотності, історичну рефлексію, аналітичне осмислення сучасного культурного простору.

Доцільним є також використання стінописів у форматі проєктної діяльності школярів – як інструменту дослідження локальної культури, вивчення культурної спадщини, формування активної громадянської позиції.

Наприклад, організація екскурсій до муралів, написання есе або зйомка відеоблогу про побачені об'єкти створює умови для самостійного і креативного засвоєння культурного контексту.

Школярі можуть бути не лише спостерігачами, а й безпосередніми учасниками створення стінописів. Серед прикладів таких ініціатив:

- У 2024 році київські художниці Катерина та Дарія разом з дітьми Хмельниччини створили «мурал єдності» – 30-метровий стінопис, що втілює дитячі ідеї і мрії.
- У 2023 році на фасаді Івано-Франківського ліцею № 17 з'явився мурал «Погляд», основою для якого стали автопортрети та фото учнів, створені після психологічних тренінгів від проєкту «Сила — в протидії, запобігання — в дії». Цей стінопис акцентує увагу на внутрішньому світі дітей і важливості дослухатися до їхніх думок.

- У Львові на фасаді середньої школи №65 школярі створили образ дівчини-України з прапором на обличчі і вінком на голові. Цей мурал став частиною ініціативи «Громада, дружня до дітей та молоді».

Окремий просвітницький і громадський потенціал мають меморіальні стінописи, присвячені українським військовим. Вони не лише вшановують пам'ять героїв, а й утворюють патріотичне виховання як частину шкільного середовища:

- У Харкові на фасаді ліцею №175, встановили меморіальну дошку та створили мурал на честь полеглого захисника України Данила Погорілова, який там навчався.

- У Чернігові на будівлі ліцею №15 з'явився мурал, присвячений оборонцю Маріуполя Віталію Трухану (позивний «Біцуха»).

- У Рівному на фасаді ліцею №1 відкрили мурал, присвячений пам'яті загиблих воїнів Василя Лісовського та Фареса.

Таким чином, стінописи у публічному просторі виконують складну комунікативну функцію, поєднуючи мистецьку експресію з просвітницькою, меморіальною й туристичною складовою. Їх екскурсійний і освітній потенціал реалізується як у формальних, так і в неформальних форматах взаємодії – від освітніх проєктів до туристичних маршрутів.

За умов належної культурної політики, міждисциплінарної взаємодії та використання цифрових технологій, стінописи можуть стати потужним засобом формування культурної свідомості, збереження історичної пам'яті та підтримки громадянської активності.

Висновки до розділу 3

Аналіз практичних аспектів збереження та популяризації стінописів у сучасних умовах засвідчує, що цифрові технології відіграють важливу роль у збереженні та поширенні стінописів. В умовах війни, коли багато муралів опиняються під загрозою знищення, саме інтернет-засоби – інтерактивні мапи стінописів, спеціалізовані онлайн-платформи, соціальні мережі та міські

інформаційні ресурси – стають ефективними інструментами документування та популяризації стінописів. Попри окремі технічні та організаційні недоліки, потенціал таких засобів збереження є значним.

Водночас стінопис демонструє великий екскурсійний і просвітницький потенціал. Сучасні мурали дедалі частіше включаються до туристичних маршрутів, тематичних екскурсій. У сфері освіти стінописи набувають ролі інструменту патріотичного виховання, формування національної ідентичності та громадянської свідомості. Важливою тенденцією є залучення дітей та молоді до створення муралів, що сприяє їхній активній участі у культурному житті громади. Перспективним напрямом є також подальша інтеграція мистецтва стінописів в шкільні навчальні програми, особливо в контексті вивчення історії, культури та громадянської освіти.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження теми «Війна в мистецтві: стінний живопис, створений під час війни» було з'ясовано, що стінний живопис, як одна з найдавніших форм візуального мистецтва, у XXI столітті набув нової актуальності як засіб комунікації, громадянського висловлення та культурного опору.

Мурал став не лише художнім феноменом, а й індикатором соціокультурних процесів, особливо в умовах загрози національній ідентичності. Теоретичне осмислення поняття муралу дозволило виокремити його від подібних понять, а наведена ґрунтовна класифікація дала можливість краще зрозуміти це явище.

Війна істотно вплинула на художній дискурс українського муралу, змістивши акценти з декоративно-урбаністичних мотивів на теми національної боротьби, героїзму, патріотизму та незламності.

Аналіз візуальних зразків муралів, створених після 24 лютого 2022 року, засвідчив появу нових художніх наративів. Вони несуть у собі символи супротиву (жовто-блакитна палітра, героїчні образи військових), алегоричні інтерпретації подій (образи янголів, жінок-берегинь, дітей як уособлення майбутнього), а також елементи документального відображення трагедій.

Воєнний стінопис України, який є формою фіксації історичної пам'яті, є вразливим до знищення чи фізичного старіння, тому постає гостра необхідність його збереження. Суттєву роль у збереженні й популяризації сучасного стінного живопису відіграють – інтерактивні мапи, онлайн платформи, соцмережі та міські сайти новин. Завдяки таким сервісам мурали українських міст стали видимими у глобальному інформаційному просторі.

Окреме значення має просвітницька та комунікативна функція муралів. Їхній публічний характер, доступність та емоційна сила дозволяють донести важливі меседжі до широкої аудиторії незалежно від віку, соціального статусу

чи рівня мистецької освіти. Через мурали відбувається неформальне виховання, формування національної гідності, збереження пам'яті про героїв і жертв війни. Водночас мурали стимулюють суспільний діалог, стають центрами притягання уваги як у локальному середовищі, так і на міжнародному рівні.

Підводячі підсумки, можна стверджувати, що мурали періоду повномасштабної війни в Україні є унікальним культурним явищем, що поєднує мистецтво, документальність, соціальну значущість та цифрову репрезентацію. Вони засвідчують не лише мистецьку реакцію на події, а й здатність українського суспільства трансформувати біль у творчість.

На практичному рівні важливо сприяти збереженню, фіксації та інтеграції муралів у національну політику культурної спадщини, підтримуючи незалежних митців, локальні ініціативи та цифрові платформи, що документують мистецтво війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абизов В., Чуєва О., Вишневська О., Ришкевич Н. Типологічні особливості мистецтва муралів. Редакційна колегія: Колосніченко МВ д-р техн. наук, проф. Єжова ОВ д-р пед. наук, проф. Пашкевич КЛ д-р техн. наук, проф. Кротова ТФ д-р мист., проф. 2022. С. 182-185.
URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/%2B%D0%94%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%B9%D0%BD%2B2022_%D0%A22_compressed.pdf#page=182 (дата звернення: 10.05.2025)
2. Автор стінопису «Корифей Марко» розповів про символи, які заклав у малюнку. Без купюр. 2022. 27 жовтня. URL: <https://www.kypur.net/avtor-stinopysu-koryfej-marko-rozpoviv-pro-symvoly-yaki-zaklav-u-malyunku/> (дата звернення 15.04.2024)
3. Бабіхіна О. Голос вулиці: історії створення муралів воєнного часу. Наш Київ. 2022. 2 грудня. URL: <https://nashkiev.ua/culture/golos-vulitsi-istorii-stvorenniya-muraliv-voennogo-chasu> (дата звернення: 10.04.2025)
4. Баранівська Т. Патріотичний мурал «Клич роду» потрапив до Національного реєстру рекордів України. Суспільне Київ. 2022. 29 серпня. URL: <https://suspihne.media/kyiv/276015-patrioticnij-mural-klic-rodu-potrapiv-do-nacionalnogo-reestru-rekordiv-ukraini/> (дата звернення 15.04.2024)
5. Бітаєва, Г. Мистецтво муралу як динамічне художнє явище сучасного українського соціуму. Науковий журнал Художня культура. Актуальні проблеми. 2022. №18(1). С. 79–86.
URL: [https://doi.org/10.31500/1992-5514.18\(1\).2022.260428](https://doi.org/10.31500/1992-5514.18(1).2022.260428) (дата звернення: 02.05.2025))
6. Васюріна А., Клімова А. Стріт-арт як соціально-естетичний феномен урбанізованого простору. 2018. С.7.
URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/82935> (дата звернення: 19.03.2024).

7. Величко К. Художниця-самоучка з Рівненщини створила мурал-меморіал загиблим воїнам. Про Рівне. 2024. 25 жовтня.

URL: <https://www.prorivne.rv.ua/news/hudozhnyczya-samouchka-z-rivnenshhyny-stvoryla-mural-memorial-zagyblym-voyinam/> (дата звернення: 03.03.2025)

8. Вишневська О., Ришкевич Н.. Типологічні особливості мистецтва муралів. Редакційна колегія: Колосніченко МВ д-р техн. наук, проф. Єжова ОВ д-р пед. наук, проф. Пашкевич КЛ д-р техн. наук, проф. Кротова ТФ д-р мист., проф., 2022. С. 182-185.

URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/%2B%D0%94%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D0%B9%D0%BD%2B2022_%D0%A22_compressed.pdf#page=182 (дата звернення: 10.05.2025)

9. Гаврилаш І. Мурал-арт у контексті масової культури ХХІ століття. Питання культурології. 2018. №34. С. 133–142. URL: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.34.2018.154059> (дата звернення: 01.05.2025)

10. Гаврилаш І. Мурали та графіті в сучасній Україні: особливості та відмінності. 2018. №62. С.10.

URL: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.062.23> (дата звернення: 20.05.2025)

11. Гаврилюк Б. Український мурал-арт у контексті світового мистецтва. Вісник Львівської національної академії мистецтв. 2018. Вип. 37. С. 241–254.

URL: <https://orcid.org/0000-0002-3803-2441> (дата звернення 11.05.2025)

12. Даркович А. Голос вулиць і 100 днів війни. Про що кричать мурали та графіті? LB.ua. 2022. 2 червня.

URL: https://lb.ua/blog/andrii_darkovich/518764_golos_vulits_i_100_dniv_viyni_pro_shcho.html (дата звернення: 25.05.2024)

13. Думасенко С., І. Татарова. Мурал-арт у контексті мистецтвознавчої теорії 44 АРКАДІЯ. Мистецтвознавчий та культурологічний журнал. 2016. №1(46). С. 44-48.

URL: https://www.researchgate.net/publication/340506170_Muralart_u_konteksti_mistectvoznnavcoi_teorii (дата звернення 14.05.2025)

14. Ермоленко Г. «Українська Валькірія»: у Чернівцях з'явився мурал вуличного художника з Дніпра. LeMonade. 2022. 28 травня.

URL: <https://lemonade.style/ukrainska-valkirija-u-chernivcjah-z-javivsja-mural-vulichnogo-hudozhnika-z-dnipra/> (дата звернення: 15.05.2024)

15. Інтерактивна карта «Рівненські мурали»

URL: <https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1uMLoGdlQrp2eWNYdj4BnoHJtuVkZHxM&ll=50.61884960652166%2C26.248221789314446&z=16>

(дата звернення: 20.04.2025)

16. Карнаух Н., Ярмолівська А. У Львові відкрили 30-метровий мурал, присвячений Маріуполі. Суспільне Львів. 2022. 14 жовтня. URL:

<https://suspihne.media/lviv/295258-u-lvovi-vidkrili-30-metrovij-mural-prisvacenij-mariupolu/> (дата звернення: 15.05.2024)

17. Кльосова С. «Киця-захисниця»: в Миколаєві створили патріотичний мурал. Суспільне Миколаїв. 2022. 10 серпня.

URL: <https://suspihne.media/mykolaiv/269837-kica-zahisnica-v-mikolaevi-stvorili-patrioticnij-mural/> (дата звернення: 15.05.2024)

18. Комарі А. В деокупованих містах України з'являються патріотичні мурали від «Культурного українського десанту». Стожари. 2022. 3 жовтня.

URL: <https://svitua.org/2022/11/03/v-deokupovanyh-mistah-ukrayiny-zyavlyayutsya-patriotychni-muraly-vid-kulturnogo-ukrayinskogo-desantu/> (дата звернення: 15.05.2024)

19. Лупаїна К. «Велика риба»: у Миколаєві з'явиться новий мурал. Суспільне Миколаїв. 2022. 26 серпня. URL: <https://suspihne.media/mykolaiv/275183-velika-riba-v-mikolaevi-zavitsa-novij-mural/> (дата звернення: 16.05.2024)

20. Мистецтво перемоги. URL: <https://milart.ucf.in.ua/> (дата звернення: 29.05.2025)

21. Нетюхайло М. Автор патріотичних муралів Костянтин Качановський: Кожна робота про щось говорить. Багато – про українців, незламність, про те, що ми будемо боротись до останнього. УНІАН. 2023. 19 лютого. URL:

<https://www.unian.ua/society/avtor-muraliv-kostyantyn-kachanovskiy-kozhna-roбота-pro-shchos-govorit-interv-yu-12149619.html> (дата звернення: 16.05.2024)

22. Новосьолова Г. Харків'янка створила мурал на будинку, який намагалися знищити росіяни. Думка. 2022. 25 жовтня.

URL: <https://dumka.media/ukr/kultura/1666709744-harkiv-yanka-stvorila-mural-na-budinku-yakiy-namagalisya-znishchiti-rosiyani> (дата звернення: 17.05.2024)

23. Оліферук В. «Захисники світла»: у Києві відкрили мурал, присвячений силам ППО та енергетикам. Новинарня. 2023. 30 жовтня.

URL: <https://novynarnia.com/2023/11/30/zahysnyky-svitla-u-kyievi-vidkryly-mural-prysvyachenyj-sylam-ppo-ta-energetykam/> (дата звернення: 18.05.2024)

24. Панюшкіна Я. У Києві з'явився мурал, присвячений герою України Олександрю Мацієвському. Marie Claire. 2023. 2 травня.

URL: <https://marieclaire.ua/uk/obshhestvo/oleksandr-matsiyevskij-mural-u-kyievi-kristian-gemi-s215> (дата звернення: 15.05.2025)

25. Понівечений російською ракетою театр у Харкові прикрасили муралом. Укрінформ. 2022. 31 жовтня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3604389-ponivecenij-rosijskou-raketou-teatr-u-harkovi-prikrasili-muralom.html> (дата звернення: 10.05.2025)

26. Ракова О. У Фастові на фасаді ліцею намалювали мурал. Фастів NEWS City. 2022. 17 вересня. URL: <https://fastivnews.city/articles/237668/u-fastovi-na-stini-liceyu-namalyuvalimural> (дата звернення: 19.05.2024)

27. Редакція «Гречки». Стінописи війни: чотири нових мурали, які з'явилися у Києві у 2022. ГРЕЧКА. 2023. 14 квітня. URL: <https://gre4ka.info/zhyttia/73720-stinopysy-viiny-chotyry-novykh-muraly-iaki-z-iavylysia-u-kyievi-u-2022/> (дата звернення: 13.05.2025)

28. Робейко О. У Києві на постраждалому від «нальоту» будинку з'явився міфічний птах (ФОТО). УНІАН. 2022. 4 грудня.

URL: <https://www.unian.ua/society/u-kyievi-na-postrazhdalomu-vid-nalotu-rf-budinku-z-yavivsy-mifichniy-ptah-foto-novini-kyieva-12066825.html> (дата звернення: 23.05.2024)

29. Скотнікова О. Легендарний вуличний художник з Франції С215 створив мурали у столиці та під Києвом. Вечірній Київ. 2023. 10 січня. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/77015/> (дата звернення: 10.05.2025)
30. Терещенко В. Стінопис як форма самовираження сучасної молоді. 2024. С. 52. URL: <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10319> (дата звернення: 01.05.2025)
31. У Первомайському з'явився мурал на честь Героя України. Слобожанка. 2024. 12 червня. URL: <https://mayday.com.ua/u-pervomajskomu-zyavyvsya-mural-na-chest-geroya-ukrayiny/> (дата звернення: 05.04.2025)
32. Мельничек Х. Стіни мають голос: війна у вуличному мистецтві Львова. Львівський портал. 2025. 13 травня.
URL: <https://portal.lviv.ua/news/2025/05/13/stiny-maiut-holos-vijna-uvulychnomu-mystetstvi-lvova> (дата звернення: 17.05.2025)
33. Нестеренко Г. Росія тут ніколи! Художник із Рівного створює у деокупованих містах мурали. Коротко Про. 2023. 4 лютого. URL: <https://kp.ua/ua/life/a663767-rosija-tut-nikoli-khudozhnik-iz-rivnoho-stvorjuje-u-deokupovanikh-mistakh-murali> (дата звернення: 17.05.2025)
34. Федоренко С., Бутко Л., Осадчий В. Український мурал періоду російсько-української війни: проєктний та соціокультурний вимір. Актуальні питання гуманітарних наук. 2023. Вип. 64, том 2. С.136-143.
URL: http://aphn-journal.in.ua/archive/64_2023/part_2/64-2_2023.pdf#page=136 (дата звернення: 20.04.2025)
35. Франкова В. Історія вінницьких муралів. 2023. Том2 № 15. С. 5.
URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/14685> (дата звернення: 22.05.2025)
36. Kyivmural URL: <https://kyivmural.com/en/index> (дата звернення: 20.04.2025)
37. Street Art Cities URL: <https://streetartcities.com/> (дата звернення: 20.04.2025)

ДОДАТКИ

Додаток 1

Мурал з серії «Героям Слава!» в м. Черкаси (2022 р.)

Укладено за: Мурал з військовим завершили в Черкасах
(Фото).18000.com.ua. 2022. 16 червня

Доступно з: <https://18000.com.ua/strichka-novin/mural-iz-viyskovim-zavershili-v-cherkasax-foto/>

Додаток 2

Мурал «Слава Україні!» в м. Київ (2023 р.)

Укладено за: Верховна Рада України. У центрі столиці з'явився мурал із написом «Слава Україні. Героям Слава». rada.gov.ua. 2023. 29 квітня

Доступно з: <https://www.rada.gov.ua/news/Top-novyna/235843.html>

Додаток 3

Мурал «Підтримка» в м. Київ (2023р.)

Укладено за: Гришина Д. У Києві з'явився мурал, присвячений українським волонтерам. vechirniy.kyiv.ua. 2023. 9 червня

Доступно за: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/83990/>

Додаток 4

Мурал «Корифей Марко» у м. Кропивницький (2022 р.)

Укладено за: Ковальова А., Левицький В. «Україна – це човен, у якому ми пливемо вперед». У Кропивницькому завершили мурал «Корифей Марко». suspilne.media/kropyvnytskiy. 2022. 28 жовтня

Доступно за: <https://suspilne.media/kropyvnytskiy/305018-ukraina-ce-coven-u-akomu-mi-plivemo-vpered-u-kropivnickomu-zaversili-mural-korifej-marko/>

Додаток 5

Мурал «Нравіца — не нравіца, терпі мая красавіца» в м. Рівне (2022 р.)

Укладено за: Шубец В. У Рівному з'явився патріотичний мурал у вигляді українки з кулеметом. armyinform.com.ua. 2022. 10 квітня

Доступно з: <https://armyinform.com.ua/2022/04/10/u-rivnomu-zyavyvsya-patriotychnyj-mural-u-vyglyadi-ukrayinky-z-kulemetom/>

Додаток 6

Мурал з хлопчиком в м. Миколаїв (2023 р.)

Укладено за: Нестеренко Г. Росія тут ніколи! Художник із Рівного створює у деокупованих містах мурали. kp.ua/ua. 2023. 4 лютого
Доступно за: <https://kp.ua/ua/life/a663767-rosija-tut-nikoli-khudozhnik-iz-rivnoho-stvorjuje-u-deokupovanikh-mistakh-murali>

Додаток 7

Мурал «Повернення додому» в м. Львів (2022 р.)

Укладено за: Мельничек Х. Стіни мають голос: війна у вуличному мистецтві Львова. portal.lviv.ua. 2025. 13 травня

Доступно з: <https://portal.lviv.ua/news/2025/05/13/stiny-maiut-holos-vijna-u-vulychnomu-mystetstvi-lvova>

Додаток 8

Мурал «Киця-захисниця» в м. Миколаїв (2022 р.)

Укладено за: Кльосова С. «Киця-захисниця»: в Миколаєві створили патріотичний мурал. susilne.media. 2022. 10 серпня
Доступно з: <https://susilne.media/mykolaiv/269837-kica-zahisnica-v-mikolaevi-stvorili-patrioticnij-mural/>